

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

Temel Haklar Sektör Koordinasyonunun
Güçlendirilmesi Projesi

İNSAN HAKLARININ KURUMSALLAŞMASI

BİLGİ NOTU

WEglobal

İnsan hakları kurumsallaşması, ana hatlarıyla, insan haklarına hasredilmiş örgütsel yapılar, kurumlar, süreçler veya mekanizmalar olarak tanımlanabilir. Ayrıca, insan hakları bir hukuk düzeninde yargı tarafından doğal olarak koruma altında olduğu için, insan hakları kurumsallaşması ile yargı dışı –özellikle yürütme aracılığıyla– koruma ve teşvik etme ile ilgili kurumlar veya mekanizmalar kastedilmektedir.

İnsan hakları kurumsallaşması; ulusal, uluslararası ve ulusüstü düzeylerin karşılıklı etkileşim içinde olduğu bir tarihsel gelişim süreci geçirmekte olup bu yönden üç ana dönemden bahsedilebilir: (i) 1990'lara kadarki dönem, (ii) 1990'lar dönemi, ve (iii) 2000'ler sonrasındaki dönem.

1990'lara kadarki dönemde iki ana gelişme olmuştur. Birincisi, uluslararası düzeyde, bazı uluslararası anlaşmalar, kendi uygulanmalarını gözlemek adına birtakım organlar kurmaya başlamıştır. Buna örnek olarak Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ile kurulan İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (1969) gösterilebilir. İkincisi, ulusal düzeyde, ulusal insan hakları kurumsallaşması özellikle 1980'li yıllarla birlikte artış göstermiştir.

1990'lar döneminde beş ana gelişme olmuştur. Birincisi, uluslararası düzeyde, Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde, ulusal insan hakları kurumsallaşması doruk noktasına çıkmıştır. Buna örnek olarak Ulusal Kurumların Statüsü ile ilgili İlkeler, nam-ı diğer Paris İlkeleri (1993) gösterilebilir. İkincisi, yine uluslararası düzeyde, bu kez Avrupa Konseyi nezdinde de ulusal insan hakları kurumsallaşması görüşülmeye başlamıştır. Buna örnek olarak, "İnsan haklarının teşvik edilmesi ve korunması için bağımsız ulusal kurumların kurulmasına ilişkin tavsiye" (1997) gösterilebilir. Üçüncüsü, yine uluslararası düzeyde, ulusal insan hakları kurumsallaşmasının küresel ve bölgesel ağları ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna örnek olarak "Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel Ağı (GANHRI)" gösterilebilir. Dördüncüsü, yine uluslararası düzeyde, uluslararası örgütler nezdinde, insan hakları kurumsallaşması da hızlanmıştır. Buna örnek olarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) altındaki Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (1991), BM altındaki "İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi" (1993) ve Avrupa Konseyi altındaki "Avrupa İnsan Hakları Komiseri" (1999) gösterilebilir. Beşincisi, ulusüstü düzeyde, Avrupa Birliği'nde (AB), insan hakları kurumsallaşması hızlanmıştır. Buna örnek olarak Avrupa Ombudsmanı (1993) ve daha sonra AB Temel Haklar Ajansı'na dönüşecek olan "İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığı Hakkında Avrupa İzleme Merkezi" (1997) gösterilebilir.

2000'ler sonrasındaki dönemde dört ana gelişme olmuştur. Birincisi, uluslararası düzeyde, uluslararası anlaşmalar, ulusal insan hakları kurumsallaşması öngörmeye başlamıştır. Buna örnek olarak Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2008) gösterilebilir. İkincisi, ulusüstü düzeyde, AB'de, AB tasarrufları ulusal insan hakları kurumsallaşması öngörmeye başlamıştır. Buna bir örnek olarak, ırk veya etnik kökene bakılmaksızın kişiler arasında eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ilişkin 2000/43/AT sayılı Direktif gösterilebilir. Üçüncüsü, uluslararası düzeyde, Avrupa Konseyi nezdinde, ulusal insan hakları kurumsallaşması tekrar ele alınmıştır. Buna örnek olarak, 1997'deki tavsiyeyi revize eden "Etkili, çoğulcu ve bağımsız ulusal insan hakları kurumlarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine ilişkin tavsiye" (2021) gösterilebilir. Dördüncüsü, ulusüstü düzeyde, AB tasarruflarının ulusal insan hakları kurumsallaşmasına, eşitlik organları boyutuyla damga vuracak gözükmektedir. Buna örnek olarak, Komisyon eşitlik organları için standartlara dair iki yasama önerisi sunmuştur. Bu iki öneri 2024/1499/AB sayılı Konsey Direktifi ve 2024/1500/AB sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi olarak kabul edilmiştir.

Birleşmiş Milletler (BM)

İnsan Hakları Konseyi

- ✓ BM bünyesinde 2006 yılında oluşturulmuş olup 1946 yılında oluşturulmuş olan İnsan Hakları Komisyonu'nun yerini almıştır.
- ✓ Dünya çapında insan haklarını teşvik etmeyi ve korumayı güçlendirmekten sorumludur.
- ✓ "Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması" (EPIM) aracılığıyla Üye Ülke insan hakları sicillerinin incelenmesinde görev almaktadır.

✓ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi

- ✓ BM bünyesinde 1993 yılında oluşturulmuştur.
- ✓ İnsan haklarını teşvik etmek ve korumak rolüne sahiptir.
- ✓ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (1969) ulusal düzeyde ihtiyari olarak insan hakları kurumsallaşması öngörmektedir.

✓ Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi

- ✓ BM'nin insan hakları alanındaki uluslararası anlaşmalarından bir tanesi olan Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme aracılığıyla kurulmuştur.
- ✓ İlgili Sözleşme'nin hükümlerinin uygulanmasını gözlemekten sorumludur.
- ✓ BM İşkenceye veya Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme İhtiyari Protokolü (OPCAT) (2006) ve BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2008) ulusal düzeyde mecburi olarak insan hakları kurumsallaşması öngörmektedir.

✓ BM Paris İlkeleri

- ✓ BM Paris İlkeleri, 1993 yılında 48/134 sayılı Genel Kurul İlke Kararı ile benimsenmiş olup ulusal insan hakları kurumları açısından hala merkezi bir konum tutmaktadır.
- ✓ Paris İlkeleri; "Yetki ve Sorumluluklar", "Oluşum ve Bağımsızlık ve Çoğulculuk Güvenceleri", "İşleyiş Yöntemleri" ve "Yargısal Benzeri Yetkiye Sahip Komisyonlara İlişkin Ek İlkeler" bölümleri altında düzenlemeler getirmektedir.
- ✓ Paris İlkeleri uyarınca ana hatlarıyla bir ulusal kurum; (i) insan haklarını teşvik etmek ve korumak yetkisine sahip olmalıdır, (ii) bağımsızlık ve çoğulculuk ilkelerine uygun yapılandırılmalıdır, (iii) anayasal veya yasal bir metinde düzenlenmelidir, (iv) yetki alanına giren herhangi bir soruyu serbestçe değerlendirmek, bu amaçla gerekli olan her kişiyi dinlemek ve her türlü bilgiyi ve belgeyi elde etmek ve kamuoyuna doğrudan veya basın organları aracılığıyla hitap etmek gibi yetkilerle donatılmalıdır, (v) bireysel durumlara ilişkin şikayetleri dinlemekle ve değerlendirmekle de yetkilendirilebilir.

Avrupa Konseyi

İnsan Hakları Komiseri

- ✓ Avrupa Konseyi bünyesinde 1999 yılında oluşturulmuştur.
- ✓ İnsan hakları ile ilgili eğitimi, bilinirliği ve saygıyı arttırmak için oluşturulmuştur.

İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI)

- ✓ Avrupa Konseyi bünyesinde 1993 yılında oluşturulmuştur.
- ✓ İrkçilik, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, antisemitizm ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmek ile ilgili olarak görev almaktadır.

İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (AİÖK/CPT)

- ✓ Avrupa Konseyi'nin insan hakları alanındaki uluslararası anlaşmalarından bir tanesi olan İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi aracılığıyla kurulmuştur.
- ✓ İlgili Sözleşme'nin hükümlerinin uygulanmasını gözlemekten sorumludur.

Avrupa Konseyinin 2021 yılındaki Tavsiyesi

- ✓ Avrupa Konseyi, 2021 yılında CM/Rec(2021)1 sayılı bir tavsiye benimseyerek Avrupa'daki ulusal insan hakları kurumları açısından Paris İlkeleri'nin üstüne çıkan bir standart oluşturmaya çalışmaktadır.
- ✓ 2021 Tavsiyesi, ana hatlarıyla "I. Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Kuruluşu", "II. Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Güçlendirilmesi", "III. Ulusal İnsan Hakları Kurumları için Güvenli ve İmkan Sunan Çevrenin Güvenceye Alınması ve Genişletilmesi" ve "IV. İşbirliği ve Destek" bölümleri altında düzenlemeler getirmektedir.
- ✓ 2021 Tavsiyesi uyarınca (Paris İlkeleri'ne ek olarak) ana hatlarıyla Üye Ülkeler; (i) Paris İlkeleri ile tam uyumlu (akredite) ulusal insan hakları kurumunu sağlamalıdır, (ii) insan haklarını korumak ve teşvik etmek görevinin mümkün olduğu kadar geniş olmasını –insan hakları ihlal iddiaları ile ilgilenmek dahil– sağlamalıdır, (iii) ilgili kurumun bilgiye ve politika yapıcılar ile yasa koyuculara uygun erişimini sağlamalıdır, (iv) ilgili kurumun tavsiyelerini uygulamalıdır, (v) ilgili kurum ile ilgili farkındalık ve alakalı tüm kamu kurumlarının işbirliğini geliştirmelidir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR)

- ✓ 1990 Paris Zirvesi'nde Demir Perde'nin yıkılmasının ardından eski sosyalist ülkelerde seçimleri izlemek ve gerektiği gibi yapılmasını temin amacıyla "Serbest Seçimler Ofisi" adı altında kurulmuştur.
- ✓ Faaliyet alanı daha sonra insan hakları ve demokratikleşme konularını da içerecek şekilde genişletilmiştir. Merkezi Varşova'dadır.

Medya Özgürlüğü Temsilcisi (MÖT):

- ✓ AGİT bölgesinde medya özgürlüğü durumunu izlemek, katılımcı ülkelerde özgür, bağımsız ve çoğulcu medyanın geliştirilmesine yardımcı olmak ve bu konuda işbirliğinde bulunmak, ayrıca gerekli hallerde erken uyarı görevi yürütmek üzere ihdas edilmiştir.

Avrupa Birliği

AB Kurumlarındaki İnsan Hakları Kurumsallaşması

Konsey

- ✓ Temel Haklar, Vatandaşlık Hakları ve Kişilerin Serbest Dolaşımına Dair Çalışma Grubu
 - ✓ Konsey bünyesinde AB içi insan hakları ile ilgilenmek üzere oluşturulmuştur.

İnsan Haklarına Dair Çalışma Grubu

- ✓ Konsey bünyesinde AB dışı insan hakları ile ilgilenmek üzere oluşturulmuştur.

Avrupa Parlamentosu

- ✓ Sivil Özgürlükler, Adalet ve İçişleri Komitesi
 - ✓ Avrupa Parlamentosu bünyesinde AB içi insan hakları ile ilgilenmek üzere oluşturulmuştur.
- ✓ Dış İlişkiler Komitesi / İnsan Hakları Alt Komitesi
 - ✓ Avrupa Parlamentosu bünyesinde AB dışı insan hakları ile ilgilenmek üzere oluşturulmuştur.
- ✓ Dilekçe Komitesi
 - ✓ Belirli gerçek veya tüzel kişiler ana hatlarıyla AB'nin faaliyet alanlarından birinin kapsamına giren bir mesele (dolayısıyla insan hakları ihlalleri) hakkında Avrupa Parlamentosuna sunmak üzere dilekçe hakkına sahiptir.
 - ✓ Avrupa Parlamentosu bu dilekçeleri bu komite aracılığıyla görüşmektedir.
- ✓ Koordinatörler
 - ✓ Müslüman Karşıtı Nefretle Mücadele Koordinatörü (2015)
 - ✓ Irkçılıkla Mücadele Koordinatörü (2021)

AB Organ, Ofis ve Ajansları Düzeyinde İnsan Hakları Kurumsallaşması

Avrupa Ombudsmanı

- ✓ Avrupa Ombudsmanı, 1993 yılında işlemeye başlamış olup Avrupa Parlamentosu tarafından 5 yıl için seçilir ve ana hatlarıyla AB'nin birimlerinin kötü yönetim vakaları (dolayısıyla insan hakları ihlalleri) ile ilgili olarak şikayetleri inceler ve bunlar hakkında rapor hazırlar.

AB Temel Haklar Ajansı

- ✓ AB Temel Haklar Ajansı, 2007 yılında 1997 yılında kurulan Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Hakkında Avrupa İzleme Merkezinin yerini almış olup diğerlerinin yanı sıra insan haklarını teşvik etmeye ve korumaya yardımcı olma rolüne sahip kılınmıştır.

Avrupa Veri Koruma Denetçisi/Otoritesi

- ✓ Avrupa Veri Koruma Denetçisi, 2004 yılında işlemeye başlamış olup Avrupa Parlamentosunun ve Konseyin ortak kararı ile atanır ve diğerlerinin yanı sıra AB idaresinin kişisel verileri işlemlerini izlemek ve bunun veri koruma kurallarına uygun olmasını sağlamak ile görevli tutulmuştur.

Avrupa Birliği Hukuku

- ✓ Avrupa Komisyonunun Eşitlik Kurumlarına ilişkin Standartlar Hakkındaki Tavsiyesi
 - ✓ Avrupa Komisyonunun C(2018) 3850 sayılı Tavsiyesi ile AB üyesi ülkelerin Eşitlik Kurumlarının nitelik ve standartlara yönelik ilkeler ortaya konmaktadır.
- ✓ 2000/43/AT sayılı Direktif – Irk ve Etnik Köken Direktifi, 2004/113/AT sayılı Direktif – Kadın Erkek Eşitliği / Mal ve Hizmetler Direktifi, 2006/54/AT sayılı Direktif – Kadın Erkek Eşitliği İstihdam (Yeniden Biçimlendirilmiş) Direktifi, 2010/41/AB sayılı Direktif – Kadın Erkek Eşitliği Serbest Çalışanlar Direktifi (md. 11)
 - ✓ Ulusal düzeyde mecburi olarak insan hakları kurumsallaşması öngörmektedir.
- ✓ Sosyal güvenlik konuları ile mal ve hizmetlere erişim ve mal ve hizmet sunumunda eşit muamele hususunda eşitlik kurumlarının standartlarına ilişkin Direktif Teklifi (8 Aralık 2022)
- ✓ İstihdam ve mesleki konularda kadınlar ve erkekler arasında eşit muamele ve eşit fırsatlar hususunda eşitlik kurumları standartlarına ilişkin Direktif Teklifi (8 Aralık 2022)
- ✓ Sosyal güvenlik konuları ile mal ve hizmetlere erişim ve mal ve hizmet sunumunda eşit muamele hususunda eşitlik kurumlarının standartlarına ilişkin 7 Mayıs 2024 tarihli ve (AB) 2024/1499 sayılı Konsey Direktifi
- ✓ İstihdam ve mesleki konularda kadınlar ve erkekler arasında eşit muamele ve eşit fırsatlar hususunda eşitlik kurumları standartlarına ilişkin 14 Mayıs 2024 tarihli ve (AB) 2024/1500 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktifi

Ulusal Düzeydeki İnsan Hakları Kurumsallaşması ve Çatı Yapılar

Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel Ağı (GANHRI)

- ✓ Ulusal insan hakları kurumlarının Dünya çapındaki ağıdır.
- ✓ GANHRI, Akreditasyon Alt Komitesi aracılığıyla Paris İlkeleri ile uyumlu ulusal insan hakları kurumlarını gözden geçirmekten ve akredite etmekten sorumludur.
- ✓ Bu akreditasyon önem taşımaktadır, çünkü A statüsü ile akredite olmuş bir ulusal organ, örneğin BM İnsan Hakları Konseyi'nde konuşma hakkı elde etmek gibi birtakım imkanlar elde etmektedir.

Avrupa Ulusal İnsan Hakları Kurumları Ağı (ENNHRI)

- ✓ Ulusal insan hakları kurumlarının Avrupa çapındaki ağıdır.

Avrupa Eşitlik Kurumları Ağı (Equinet)

- ✓ Ulusal eşitlik kurumlarının Avrupa çapındaki ağıdır.

Avrupa Ombudsman Kurumları Ağı (ENO)

- ✓ Ulusal ombudsmanların Avrupa çapındaki ağıdır.